

Büyük Taarruz'un Kazanılmasının İngiliz Prestij Faktörüne Etkileri

The Effects of the Winning of the Great Offensive on the English Prestige Factor

Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN¹

Öz

Çalışmanın amacı Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin Türkler tarafından kazanılmasının İngiltere'nin Yakın Doğu'daki prestij faktörüne etkilerini irdelemek olarak tanımlanır. İngiltere'nin Yakın Doğu'daki prestiji ve üstünlüğü, Türk-Yunan Harbi sonrasında ciddi anlamda sarsıldı. Zira Türk zaferi sadece askeri bir başarı değildi. Bu aynı zamanda Orta Doğu veya Asya toplumlarının uluslaşması bağlamında bir zihniyet değişimini yansıtıyordu. Büyük Taarruz sonrasında Yunan tarafının aldığı yenilgi ve İngiltere'nin içine düştüğü diplomatik zorluklar, İngiltere'nin maddi ve manevi üstünlüğünün sorgulanmasına yol açtığı gibi aynı zamanda dünyanın en önemli gücü olma konumunu da sarstı. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi sonrasında dünya kamuoyunun İngilizlere bakış açısı değişti. İngiltere politik üstünlüğünü kaybetmemek için Yunan kuvvetlerinin tahliyesi sırasında yaşanan bazı olayları abartarak dünya kamuoyunda Türkiye'nin prestijini sarsmak için harekete geçti. Büyük Taarruz'un kazanılmasının ardından İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tutumu bunun karşılığında Türk hükümetinin İngiliz yönetimine karşı duruşu, İngiliz prestij faktörünün değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Araştırmada İngiliz prestij faktörünün sarsılmasının nedenleri, Büyük Taarruz'un kazanılmasının yankıları ve İngiltere'nin bölgedeki gücüne etkileri değerlendirildi. Ayrıca İngiltere'nin Büyük Taarruz sonrasında prestijinin sarsılmasını önlemek amacıyla giriştiği diplomatik tutum, müttefiki olan devletlerle yaşadığı görüş ayrılıkları değerlendirildi. Makalede temel olarak The Daily Herald, Daily News, Evening Telegraph, The Westminster Gazette, Sunday Mirror ve The New Statesman gibi dönemin İngiliz süreli yayınlarından ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden yararlanıldı.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, prestij faktörü, Türkiye, İngiltere

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of the study is defined as to examine the effects of the winning of the Great Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief by the Turks on the prestige factor of England in the Near East. England's prestige and superiority in the Near East were severely shaken following the Turkish-Greek War. The reason is that the Turkish victory was not just a military success. It also reflected a mentality change in the context of nation-building of Middle Eastern or Asian societies. The defeat of the Greek side and the diplomatic difficulties that England fell into after the Great Offensive not only caused England's material and spiritual superiority being questioned but also shook its position of being the most important power of the world. After the Great Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief, attitude of world public opinion towards the English changed. In order not to lose its political superiority, England took action to shake the prestige of Türkiye in the world public opinion by exaggerating some of the events experienced during the evacuation of the Greek forces. The Turkish government's attitude towards the English government in return for England's attitude towards Türkiye after the winning of the Great Offensive make it essential to evaluate the English prestige factor. The research evaluated the reasons of why the English prestige factor was shaken, the impact of the winning the Great Offensive, and the effect of the winning of the Great Offensive on England's power in the region. Moreover, it assessed the diplomatic attitude undertaken by England to prevent its prestige from being shaken and differences of opinion that England had with its allies after the Great Offensive. The article benefited basically from

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, fsahin@aku.edu.tr

Atf için (to cite): Kurnaz Şahin, F. (2022). Büyük Taarruz'un kazanılmasının İngiliz prestij faktörüne etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı), 108-128.

English periodicals of the period including The Daily Herald, Daily News, Evening Telegraph, The Westminster Gazette, Sunday Mirror, and The New Statesman and the documents of the Ottoman Archive of the Presidency.

Keywords: The Great Offensive, prestige factor, Türkiye, England

Paper Type: Research

Giriş

Osmanlı topraklarında İngiliz prestiji özellikle XIX. yüzyıl boyunca oldukça kuvvetli idi. Bu prestijin derinleşmesinde İngiltere'nin gücünün yanında İngiliz elçilerinin çalışmaları da etkiliydi. Örneğin 1825 ile 1857 tarihleri arasında aralıklı olarak İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi görevini yapan Lord Stratford Canning'in (BOA, A.DVNSNMH.d., 10/455, 29 Zilhicce 1241; BOA, HR.SFR3, 10/76, 001, 9 Muharrem 1261) çalışmaları ve Osmanlı toplumunun elçiye bakışı İngiliz prestijini derinleştirmişti. Osmanlı sınırları içinde bulunan topluluklar başarıları sıkışınca yardım istedikleri bu kurtarıcı devlet adamına "*sultanın sultanı*" unvanını vermişlerdi. İngiliz büyükelçinin kazandığı itibar ve nüfuz, Osmanlı topraklarının her tarafında hissediliyordu. İngiliz seyyahlar her ırktan her dinden insanların Pera'daki İngiliz elçisini nasıl bir koruyucu ve kurtarıcı gözüyle gördüklerini dile getiriyorlardı. Anlatılanlara göre Müslümanlar Hristiyanlar, Yahudiler, Araplar, Ermeniler, Maruniler, Yezidiler, Nasturiler, Dürziler, Dönmeler, Giritliler darda kalınca İngiliz Büyükelçisine başvuruyordu. Osmanlı topraklarının bir ucundan diğer ucuna İngiliz nüfuzu hissediliyordu (Poole, 1959, s. 94; Şahin, 2017, s. 144).

İngiltere yakın Doğu'daki itibarını perçinlemek için I. Dünya Savaşı sırasında da bazı askeri stratejiler kullandı. Örneğin Kasım 1914'ün başlarında Basra yakınlarındaki Şattü'l-Arab'a asker çıkardı. İngilizlerin Mezopotamya'daki harekâtının sebebi sadece toprak kazanmak veya Orta Doğu'yu güvence altına almak değildi. Bunun yanında İngiltere'nin Müslüman dünyası üzerindeki prestijinin yükseltilmesi amacıyla da bu harekât planlanmıştı. İngilizler, prestijlerinin askeri güçlerinden ve İngiliz sömürge yönetimlerinin adil ve verimli olmasından kaynaklandığına inanıyorlardı. Akademisyen tarihçi David French'e göre prestijin korunması yirminci yüzyılın başlarında "*kendi başına bir amaç*" olarak görülüyordu (French, 1987, s. 46-49).

1914'te Osmanlı Devleti ile savaşın patlak vermesi, İngiliz prestijinin askeri bileşenini tehdit etti. S. P. Cohen, 1914 sonbaharında Körfez'e bir seferi kuvveti gönderme kararının, İngilizlerin Osmanlılarla bir çatışmaya girmesi durumunda bölgedeki Arap kabilelerinin İngiltere'ye cephe almasına yol açabileceğine dair korkularından kaynaklandığını savunmaktaydı. Böyle bir olay, İngilizlerin Hindistan ve Mısır üzerindeki kontrolü açısından tehlikeli sonuçları olan bir Pan-İslamist ayaklanmayı ateşleyebilirdi. Bu nedenle İngilizler tarafından gerçekleştirilen bir güç gösterisi, yerel liderlere İngiliz askeri hünerini hatırlatacak ve bunun yerine Arapların Türkiye'ye yönelik doğrudan saldırganlığını başlatacaktı. Çanakkale cephesinin açılmasının önemli nedenlerinden birisi de buydu. Ancak İngiltere umduğunu bulamadı. Çanakkale deniz ve kara savaşları onlar için tam bir başarısızlık örneği oldu. Bu sebepten Fransa 1915'in sonbaharında "*Çanakkale Boğazı'ndaki başarısızlığın ardından İngiltere'nin azalan prestijini destekleme*" amacıyla Dicle Nehri'ni Bağdat'a doğru ilerletme planını devreye soktu (Gardner, 2015, s. 269-270).

İngilizler, imparatorluklarının istikrarını sağlamada prestijin en önemli etken olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle Yakın Doğu'daki prestijlerini sağlamlaştırmak için bir dizi askeri hareket planlandı. Prestij kaybetme endişesi 1914'te Körfez'e bir keşif kuvveti gönderme kararını ve bir yıl sonra Bağdat'a yönelik bir saldırı başlatma kararını açıkça etkiledi. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz prestijine ilişkin hesaplamaların Yakın Doğu'da görev alan kıdemli komutanların kararlarını nasıl etkilediğini gösteren en önemli örneklerden birisi de Tümgeneral Sir Charles Townshend'in 6. Hint Tümeni'nin 1915 sonbaharında Bağdat'a doğru ilerlemesi ve

ardından gelen Kûtü'l Amâre kuşatması idi. İngiltere'nin Orta Doğu ve Hindistan'daki itibarının perçinlenmesi amacı bu dönemde Townshend ve aslarının kararlarında derin ve olumsuz bir etki yarattı. İroni olarak, İngiltere'nin prestijini artırmak için başlattığı bir kampanya aşağılanmayla sonuçlandı (Gardner, 2015, s. 270-271).

İngilizler için prestij her şeydi. Zira prestij, İngilizlerin bölgedeki nüfuzlarını devam ettirmesi için gerekliydi (Boyar, 2014, s. 1157). Yakın Doğu'da İngiliz prestijini koruyanlar özellikle kollanıyordu. Bu durum İngiliz basınında da sıklıkla dile getirilmekte idi. Örneğin İngiltere'nin Yorkshire şehrinde yayımlanan *Daily Mail* gazetesinin 3 Ekim 1922 tarihli nüshasında Doğu'da ve özellikle Hindistan'da İngiliz prestijine ve konumuna saygı duyanların korunması gerektiği dile getirilmekteydi. Habere göre, savaş sonrası huzursuzluk doğal olarak her yerde vardı ancak Yakın Doğu'daki, Mısır'daki ve Hindistan'daki durum yalnızca savaşın sonucu değildi. Bunun sebebi İngiltere'nin politikalarının ve prestijinin sorgulanmasıydı (Our Prestige, 1922, s. 4). Gazetenin İngiliz prestiji hususundaki yazının tarihine bakıldığında Büyük Taarruz sonrasına denk gelmesi tesadüf değildi. Şüphesiz İngiliz prestijine en büyük darbe Türk Milli Mücadelesiyle vurulacaktı.

Henüz 1920'lerin Mayıs ayında İtilaf Devletleri kamuoyları Türklerin hukukunun ortadan kaldırılması için bir dizi yayın yapmaya başlamıştı. Yunan Kralı Paris'e giderek Anadolu'da Yunan varlığının kalıcı olduğunu ifade ederken İtilaf Devletleri Sevr'i Osmanlı'ya dayatmak için planlar yapıyordu. Bu arada Müttefik kamuoyları Osmanlı hukukunun bittiğini ifade ederek Türklere karşı büyük bir ihanetin zeminini hazırlıyordu. Fransa ve İtalya kamuoyu, Türklerin hukukunu göz ardı ederken İngiliz *Daily Telegraph* ve *Daily Chronicle* gibi önemli gazeteler aynı çizgide yayınlar yaparak Türklerin hukukunu ortadan kaldırmaya yönelik algı oluşturma gayreti içindeydi (BOA, DH.EUM.SSM, 42/44, 001, 25 Mayıs 1336).

Bu süreçte İngilizler kendilerini Yakın Doğu'nun "iyilik timsali" olarak görüyorlardı. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'nın çöküşünü, "kötülüğün sonu" olarak değerlendiren yazılar söz konusuydu. İngilizlere göre kendileri bu topraklara iyiliği getirmişti. İngiliz müesses nizamının önemli savunucusu ve Doğu uzmanı önemli bir propagandist Valentine Chirol, Osmanlı'nın yıkılışını ve Türk Milli Mücadelesini şu şekilde değerlendiriyordu;

"Mustafa Kemal'in etrafına topladığı, Sevr'e karşı direnen Pan-Turanist unsurlar Bolşevizm'le çok tehditkâr bir yakın temas tesis etmiş, özellikle de Bolşeviklerin giderek büründüğü saldırgan bir militarizme yönelmişlerdir. Yeni Ermeni devleti, sınırları dahi tam olarak belirlenememişken şimdiden Türk milliyetçileri ve Bolşeviklerin baskısı altında olup, ehven-i şer olarak gördüğü Bolşeviklere yönelmiştir. İran da aynı günah ittifakının tehdidi altındadır. Osmanlı İmparatorluğu dünyada kötülüğün aracısı olduğu için ortadan yok oldu. İngiliz İmparatorluğu ise esas itibarıyla iyiliğin aracısı olduğu için yaşamaya devam ediyor" (Cengizer, 2015, s. 213-214).

İngiltere'nin Anadolu'daki faaliyetleri değerlendirildiğinde özellikle Sakarya Savaşı sonrasında itibaren kendi prestijini korumak için ince bir diplomasi izlediği görülür. Sakarya Savaşı sonrasında TBMM'nin Fransa ile Ankara İtilâfnamesini imzalaması şüphesiz İngiliz prestijine vurulan önemli bir darbeydi. Bu nedenden olsa gerek Türk-Fransız Antlaşması uzun süre İngiliz parlamentosunu ve kamuoyunu meşgul etti. İngiliz parlamentosuna mensup mebuslar ve çeşitli cemiyetlerin seçilmiş üyeleri ve ileri gelenleri Fransa'ya karşı baskı oluşturmak için Fransız siyasetçi Mösyö Pioncare'a dilekçeler gönderdiler. Bu dilekçelerden birinde 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesinin Anadolu'daki Hristiyan ahalinin Türkler tarafından imhasına mani olmadığı dillendiriliyordu. Keza Pioncare'ye gönderilen arzuhalde antlaşmanın adalet, hürriyet ve asayişten uzaklaşabilecek bir yolun önünü açtığı da dile getirildi. Yazının devamında insanîyet, şeref ve haysiyet adına ve İngiltere ve Fransa arasında teyidi arzu edilen güvenin tesis edilmesi için bu dilekçenin yazıldığı zikredilmekte idi. Dilekçe açıkça göstermektedir ki İngiliz ileri gelenleri Fransız siyasetçi Pioncare üzerinde bir nüfuz oluşturma amacıyla harekete geçmişti. İngiltere Hükümeti tarafından tertip edildiği açık olan bu

müracaatın etkisinin mümkün olduğu kadar giderilmesi gerekli idi (BOA, HR.SFR.4, 974/111, 001, 6 Temmuz 1922). Bu meyanda Paris'te sulh konferansı nezdinde Osmanlı Murahhası Nabi Bey tarafından Ahmet İzzet Paşa'ya gönderilen bir yazıda bu durum dile getiriliyordu. Nabi Bey söz konusu yazıda İngiltere tarafından Mösyö Pioncare'ye yapılan bu baskının azaltılması için Osmanlı makamlarının da harekete geçmesi gerektiğini vurguluyor ve bununla ilgili bazı tavsiyeler veriyordu. Bu meyanda ayanın ve Darülfünun Müdüriyeti ile çeşitli müesseselerin umumi müdürleri ile önemli bazı kişilerin yine Pioncare'ye hitaben veciz ve sarih bir mektup kaleme alması öneriliyordu. Yazılması tavsiye edilen mektupta ise Yunanlıların Anadolu vilayetlerinde Müslüman ahaliye karşı ifa ettikleri zulmün dile getirilmesini, bu zulme son verilmesi için Pioncare'nin adaletkârane tutumunun beklendiğinin bir temenni olarak dile getirilmesi istenmişti (BOA, HR.SFR.4, 974/111, 001, 6 Temmuz 1922).

Anlaşılan o ki Fransızların TBMM Hükümeti ile masaya oturması şokunu İngiliz kamuoyu uzun süre atlatamadı. *New Statesman*, *Daily Telegraph*, *Daily Chronicle*, *Pal Mall Gazette* gibi ünlü İngiliz dergi ve gazeteleri Fransızlara ateş püskürüyordu. Örnek vermek gerekirse *New Statesman* dergisinin 5 Kasım 1921 tarihli nüshasında Fransa'nın Türkiye ile kazançlı bir antlaşma yaptığı vurgulanıyordu. Öte yandan İtalyanların da Fransa gibi Türkiye'ye yakın politika takip ettikleri ve Türkiye ile antlaşma masasına oturacakları iddia edilerek Yunanlıların yanlış rehberliğinden dolayı İngiltere'nin zarar gördüğü ifade ediliyordu (The Franco-Turkish, 1921, s. 121-122). Aynı derginin 12 Kasım 1921 tarihli nüshasında bu antlaşmanın imzalanmasıyla İngiltere'nin Hindistan ve Orta Doğu'da ciddi bir itibar kaybettiği vurgusu vardı. Dergiye göre İtalya ve Fransa Türk tarafını destekleyerek İngiltere'ye karşı Doğu Akdeniz'de entrika çevirmişlerdi. Bu şekilde İtalya, Güney Anadolu'da önemli imtiyazlar elde etmişti. Yazıda Fransa ağır bir dille eleştirilirken, Fransa'nın güven ve nezaketi ihlal ettiğine vurgu yapılıyordu. Fransa'nın Suriye ve Hatay'daki çıkarları için İngilizlere çelme taktığı ileri sürülüyordu. İngiltere'nin ısrarla devam ettirdiği mevcut politikadan dolayı Lloyd George ve Lord Curzon sert bir dille eleştirildi. İngiltere'nin güttüğü bu politikanın İngiltere'nin bütün Hindistan ve Orta Doğu'da prestij kaybetmesine neden olduğu vurgulanıyordu. *New Statesman*, Orta Doğu'da çöken İtilaf blokunun yakında Avrupa'da da çökeceğini dillendirerek Fransa ve Türkiye'nin yaptığı anlaşma gibi İngiltere'nin de Almanya ile bir antlaşma yapabileceği tehdidinde bulunuyordu (The End of a Sham, 1921, s. 157-159; Aybars, 1990, s. 56-57).

İngiliz kamuoyu, Lloyd George ve Churchill'in politikalarını tıpkı Çanakkale Boğazı'nın deniz yoluyla fethedilmesi girişiminde uğranılan başarısızlığın sebebi gibi Türklerin küçümsenmesine bağlıyordu. O dönemde savaş kabinesinin çoğunun stratejilerini ve diplomasisini Avrupa üstünlüğüne ve doğunun zayıflığı fikirlerine dayandırdığı açıktı. Churchill, Türklerin Yunan ve Ermeni Hıristiyanlara karşı bir mezalim yaptığına inanıyordu ve muhtemelen bu nedenle Lloyd George'un politikasına destek verdi. Ancak Churchill ve Lloyd George kamuoyunu yanlış okudu. Türklere karşı sarsılmaz katı duruşları, hem siyasi meslektaşları hem de basın tarafından "sorumsuz" olarak nitelendirilmelerine neden oldu. Çünkü Türklere karşı bu düşmanca tutum "başka bir savaşı kışkırtmak" izlenimi veriyordu. The Times, Kabine'yi "döküntü, kararsız ve aciz" olmakla suçladı. Bu görüş, Daily Mail ve diğer bazı ulusal gazetelerde yankılandı. Sonuç olarak, Churchill'in Lloyd George'un Türk karşıtı tutumuna verdiği destek, İngiliz kamuoyunda eleştiri konusu oldu (Dockter, 2017, s. 68, 90-91).

Bu eleştirilerin üzerini örtmek için İngiliz hükümeti Yakın Doğu'daki siyasi etkisini devamlı kılmak amacıyla İngiliz prestijini sorgulatacak hamlelerin üzerini örtmeye gayret gösterdi. Bu anlamda Türklerin kazandığı zaferleri görmezden gelmeyi tercih etti. Nitekim İngiltere Sakarya Savaşı sonrasında Türk tarafının Anadolu'nun boşaltılmasına yönelik isteklerini reddederek 1922 yazına kadar oyalama politikası sergiledi. Ankara Hükümeti 22 Nisan 1922'de müttefiklere gönderdiği notada mütarekeyle birlikte Anadolu'nun boşaltılmasına başlanması gerektiğini yineledi. Söz konusu notada daha fazla kan dökülmemesi için uzlaşma zemininin oluşturulması talep ediliyordu. Uzlaşma müzakereleri için Ankara'dan görevlendirilecek bir temsilcinin belirlenecek tarihte İzmit'te müttefik temsilcileri ile

görülebileceği bildirildi. Bu nota üzerine müttetiklerden ses çıkmadığı gibi İngiltere 1922'nin yaz aylarına kadar geri adım atmamak ve İngiliz onurunu korumak için meseleyi sürüncemede bıraktı. Böylece İngiltere “*korkulan taarruzu*” geciktirerek Ankara Hükümetini “*rehavete sevk etmek*” istiyordu. Öte yandan İngiltere, Fransa ile yaptığı görüşmelerde Anadolu'nun boşaltılması tarihinin “*zaman aşımına uğradığını*” ifade ederek zaman kazanma stratejisi izliyordu. Bu arada İstanbul'da Sultan Vahdettin ve saray çevreleri Mustafa Kemal'i devirme çabalarına girişmişti. Bu girişimler İngiltere'yi umutlandırmıyor değildi Yunanistan ise Anadolu'yu boşaltmak durumunda kalacağını hesap ederek 1922 ortalarında bir “*İyonya Devleti*” kurma fikrini benimsemişti. 1922'nin yaz aylarına gelindiğinde Ankara Hükümeti için savaştan başka çare kalmamış görünüyordu (Kürkçüoğlu, 1978, s. 229-231).

Çalışma Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin Türkler tarafından kazanılmasının İngiltere'nin Yakın Doğu'daki prestij faktörünün sarsılmasına yönelik etkileri değerlendirmektedir. Büyük zafer sonrasında Yunan tarafının aldığı yenilgi ve İngiltere'nin içine düştüğü diplomatik zorluklar ve İngiltere'nin politik üstünlüğünün sorgulanması çalışmanın odak noktasını oluşturdu. Büyük Taarruz'un kazanılmasının ardından İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tutumu bunun karşılığında Türk hükümetinin İngiliz yönetimine karşı duruşu İngiliz prestij faktörünün değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Araştırmada Büyük Taarruz'un kazanılmasının İngiliz prestij faktörünün sarsılmasına etkileri, İngiltere'nin büyük zaferin kazanılmasına yönelik yaklaşımı ve Türk tarafının tutumu değerlendirildi.

1. Büyük Taarruz ve İngiliz Prestiji

Taarruz öncesinde Ankara Hükümeti barışın tahsisi ve Anadolu'nun boşaltılması için diplomatik çaba içerisindeydi. Bunun için Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, resmi bir sıfata haiz olmaksızın Ağustos 1922'de Londra'ya gönderildi. Ancak İngiliz hükümeti, Türk isteklerine karşı ilgisizdi ve Fethi Bey'in temasları sonuç verecek gibi görünmüyordu. 25 Ağustos 1922'de Fethi Bey tarafından Paris'ten Ankara'ya gönderilen telgrafta Lloyd George ve Lord Curzon'un Türkiye'yi parçalamaya yönelik siyaset izledikleri, bu nedenle diplomatik çabaların yarar sağlamadığı bilgisi verildi. Söz konusu telgrafta ayrıca Yunanlıların kesin bir yenilgiye uğratılmasının gerekli olduğu, ancak bu şekilde İngiltere'nin siyasetinde bir değişiklik yaratılabileceği vurgusu vardı (Çufalı, 1999, s. 801-802).

Taarruz öncesinde İngiltere Başbakanı David Lloyd George, 4 Ağustos 1922'de Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada Türk kuvvetlerini harekete geçiren saiklerden bahsediyordu. Lloyd George'a göre TBMM Hükümeti tarafından Londra'ya barış temalarında bulunmak için gönderilen Ali Fethi Bey'in soğuk karşılanması ve Yunan askeri gücünün sanıldığı kadar kuvvetli olmadığına anlaşılması Türk milliyetçilerini harekete geçirmişti (Sonyel, 2008, s. 1653). Lloyd George'nin hayli kapsamlı olan konuşmasında Yunanistan'a bir dizi vaatlerde bulundu. Lloyd George'nin bu konuşması, Anadolu'da son derece müşkül durumda olan Yunanistan'ın manevi kuvvetini yükseltmişti (BOA, HR.SFR.4, 975/0001, 001, 8 Ağustos 1920).

İngilizler, Türkleri harekete geçiren saikleri savaş sonrası dönemde de yazmaya devam etti. Örneğin Eylül 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporlarında Türk milliyetçilerinin zaman kaybetmeden Yunanlılara saldırmak için Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Aralov ve Fransız temsilci Yarbay Mougün tarafından sürekli kışkırtıldıkları iddia ediliyordu (Sonyel, 2008, s. 1653).

The Daily Herald gazetesine göre doğuda savaşın asıl nedeni petroldeki inanılmaz rekabetti. Bu nedenle Fransa, Türkiye'yi destekleme eğilimindeydi. Örneğin gazetenin 12 Ekim 1922 tarihli nüshasında *The Daily Herald* gazetesinin Paris temsilcisi George Slocombe'nin kaleme aldığı bir yazı dizisi başladı. Söz konusu yazıda Yakın Doğu'daki savaşın sadece Yunan ve Türkler arasında psikolojik nedenlerle başlamadığı, hatta bunun Hristiyan Batı ile Müslüman dünyası arasında olmadığı, savaşın Boğazların yeniden silahlandırılması için de yapılmadığı, “*her iki kör saldırganın*” arkasında petrolün cazibesinin ve oldukça soğuk ve son derece hesaplı

bir rekabetin varlığına dikkat çekiliyordu (Slocombe, 1922, 12 October, s. 4). Gazetenin 13 Ekim 1922 tarihli nüshasında da devam eden yazı dizisinde George Slocombe, Yunanlıların yanında İngiltere'nin yer aldığı, İngiltere'nin arkasında ise Sir Basil Zuharoff ve Shell Oil'in bulunduğu, Türklerin arkasında Fransa'nın ve Fransa'nın arkasında da Mr. Bedford ve Standard Oil'in bulunduğunu iddia ediyordu. Yazıda şu ifadeler oldukça dikkat çekiciydi:

“O halde Yakın Doğu, iki rakip milliyetçiliğin veya iki düşman dinin değil, iki kapitalist tröstün savaş alanıdır. Yunanlıların arkasında İngiltere var. İngiltere'nin arkasında Sir Basil Zaharof ve Shell Oil var. Türklerin arkasında Fransa, Fransa'nın arkasında Bay Bedford ve Standart Oil var.

Yunanlılar ve Türkler sadece gölgeler, Yunanlılar silahlı ama yenilmiş, Türkler ise silahlı ve muzaffer... Savaşlarında birbiri ardına savaş tehlikesiyle karşı karşıya olan gerçek savaşçılar, dünyanın rakip petrol krallarındır” (Slocombe, 1922, 12 October, s. 4).

Bu arada Anadolu'da Yunan ilerleyişi hususunda İngiltere ile Fransa arasında derin görüş ayrılıkları söz konusu idi. Bu durum İstanbul Hükümetinin Paris'teki Sulh Konferansı temsilcisi Nabi Bey tarafından İzzet Paşa'ya gönderilen bir yazıda açıkça dile getirilmekte idi. Yazıya göre, Yunanlıların İstanbul üzerine hareket etmeleri halinde misliyle mukabele edilmesi için İstanbul'da bulunan Fransız işgal kuvvetlerine emir verilmişti. Hatta İngilizler bunu uygun görmeseler bile Fransız askerleri verilen emri uygulamakta kararlılık göstereceklerdi (BOA, HR.SFR.4, 974/133, 001, 31 Temmuz 1922).

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey'in Müttefikler nezdinde diplomatik çabaları sonuç vermeyince harekete geçti. İngiliz istihbaratından gizli olarak 17 Ağustos 1922'de Ankara'dan gizlice ayrıldı. Karargah, Kocatepe'ye nakledildi ve 25 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa tüm ulaşım ve haberleşme hatlarının kesilmesini emretti. Verilen taarruz emri üzerine 26 Ağustos 1922'de tüm savaş hatlarında genel taarruz başladı. Türkler ani saldırıyla Yunan kuvvetlerini felç ederek geri çekilmeye zorladı. Harekat başarılı oldu ve 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar, Yunan işgalinden kurtarıldı. Aynı gün Afyonkarahisar'ın güneyinde konuşlanmış olan Yunan mevzileri yarıldı. 28 Ağustos tarihinden itibaren Yunan ordusu bozguna uğradı (Türkmen, 2010, s. 92-107).

Yunan kuvvetleri Büyük Taarruz'la birlikte yenilince Yunan kamuoyunun İngilizlerden beklentisi artmaya başladı. Atina'daki İngiliz temsilci Charles Bentinck tarafından Lord Curzon'a gönderilen 29 Ağustos tarihli gizli yazıda Lloyd George'nin 4 Ağustos tarihinde Avam kamarasında yapmış olduğu konuşmanın Yunanistan'da büyük bir heyecan uyandırdığından bahsederek Yunanlıların şimdi Lloyd George'un söylediklerini uygulamasını beklediklerini bildiriyordu. Yunanlılar, “İngiliz arslanı” sayesinde Kral Konstantin ile Kraliçe Sofiya'nın yakında Ayasofya'da imparator ve imparatoriçe olarak taç giyecekleri kehanetine inanıyordu (Sonyel, 2008, s. 1657). Ancak henüz savaş bitmeden İngiliz prestiji Yunanistan'da sarsılmaya başlamıştı. Zira Bentinck tarafından aynı gün Curzon'a gönderilen diğer bir gizli telgrafta İngiltere'ye güven noktasında zaafklar olduğu ifade edilerek Yunan basınının eğilimlerindeki değişim vurgulanıyordu. Bentinck'e göre Kemalist saldırı karşısında İngiliz hükümetinin buna çözüm bulmaması Yunan basınında huzursuzluğu artırmıştı. Zira şimdiye kadar Gunaris'e destek veren *Kathimerini* gazetesi İngiltere'ye ve Venedik Konferansına umut bağlamanın boşuna olduğunu; Yunanistan'ın kendisinin sorunun çözümü için çaba harcaması gerektiğini, Yunanlıların İstanbul'a yürümesinin şart olduğunu savunmuştu. Yunanistan'da yayımlanan diğer gazetelerde de bu fikir dillendiriliyordu. Yunan yazarlardan Kordatu'ya göre Yunanistan Başbakanı Dimitrios Gunaris, Mustafa Kemal Paşa'yı Atina'da, Sintigma (Anayasa) Meydanında asacağını söylüyordu (Sonyel, 2008, s. 1657).

Mustafa Kemal Paşa tarafından komuta edilen Türk ordusu 30 Ağustos'ta Yunan kuvvetlerini imha ederek takip harekâtını başlattı. Yunan yenilgisi İngiliz kabinesinde yankılanıyordu. İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold tarafından 4 Eylül'de Curzon'a

gönderilen gizli telgrafta Yunanistan'a duyulan sempatinin İngiltere'yi zor durumda bırakabileceği uyarısında bulundu. Söz konusu telgrafta şunlar ifade edilmekte idi:

“Bu felaket anlarında Yunanlılara yardımı düşünmemiz pek olumlu olabilir; ancak, onlara olan sempatimiz, onların büsbütün çökmesiyle bizi Yakın Doğu'da karşı karşıya bırakacağı tehlikeli duruma karşı kör etmemelidir. Şimdi kaçınılmaz olan Anadolu'nun ivedilikle boşaltılması, İstanbul ve Irak'ta bizi tehlikeli bir duruma koyacaktır. Yunanlılar, Anadolu'ya ek olarak Doğu Trakya'dan da çekilirse, Boğazlar'daki durumumuz tehlikeye girmiş olacaktır. Gelişmeler o denli süratle ilerliyor ki, İngiliz Hükümeti, Kemalistlerle aramızdaki dengeyi nasıl sürdüreceğini incelemelidir. Yunan ordusunun çökmesi, bizi, Kemalistlere büsbütün teslim olmaya sevkedebilir. Bunun tek çözümü, bağımsızca davranarak Gelibolu Yarımadasını işgal etmektir” (Sonyel, 2008, s. 1663).

Anlaşılan o ki İngiliz makamları Yunan yenilgisi nedeniyle en az hasarla bu işin içinden sıyrılmak istiyordu. Ancak bu pek mümkün olmadı. İngiltere, Türk zaferinin ardından Yakın Doğu'da ciddi bir prestij kaybına uğradı. Taarruzun ardından Türkler kutlama yaparlarken Yunan kuvvetlerinin yakmış yıkılmış olduğu köylerde kalan Rum kadınlar ellerini semaya açarak, İngiliz Başbakanı David Lloyd George'u “*Kako hrono nahis Yorgi (Sana lanet olsun Yorgi)*” sözleriyle lanetliyorlardı (Sonyel, 2008, s. 1669).

Büyük Taarruz'un kazanılmasının ardından 9 Eylül'de Türk ordusu İzmir'e girmiş ve Yunan kuvvetlerini tahliye etmeye başlamıştı. Ankara Hükümeti, İzmir ve havalisinde olay çıkmaması için özen gösterdi ve asayişin sağlanması için gerekli tedbirleri aldı. Ancak bu özene rağmen ufak çaplı olaylar zuhur etti. Eylül ayının ortalarına gelindiğinde Yunan kuvvetleri tamamen tahliye edilmişti.

Anadolu'da Rumlar Lloyd George'ye lanet okurken İngilizler İzmir'in boşaltılmasının ardından durumu toparlamak için Trakya ve Boğazların Türklerin eline geçmemesi amacıyla yeni bir politika belirlemişti. Yunanistan'ın İngilizler aracılığıyla yaptığı mütareke teklifi Lord Curzon tarafından müttefiklere ve Ankara'ya iletilmek istenmiyordu (BOA, HR.SFR.4, 975/16, 001, 3 Eylül 1922). Zira bu durum Ankara'nın elini kuvvetlendirebilirdi. Lord Curzon bu konuda Sir Horace Rumbold'un fikrini sorma gereği duydu. Rumbold 3 Eylül 1922'de Curzon'a gönderdiği cevapta Türklerle bir barış teklifinden yana olmadığını; “*Yunan ordusunu tam bir felaketten kurtarmak için Kemalistlere mütareke teklifi yapılırsa Kemalistlerin, kabul şartı olarak Doğu Trakya'nın boşaltılması dahil, bütün Misak-ı Milli'yi isteyeceklerini tahmin edebiliriz. Mütareke teklifi için Müttefikler müdahale ederlerse, Kemalistler, İstanbul'un Müttefik kuvvetler tarafından boşaltılmasını istemeğe tamamen ehildirler*” (Kürkçüoğlu, 1978, s. 238-239) cümleleriyle ifade etmişti.

Bu arada İngiliz basını da İngiltere'nin sarsılan prestijini toparlayabilmek için yazılar kaleme almakta idi. Bu dönemde *The Times* gazetesi ABD'nin İstanbul Büyükelçiliğini yapmış olan Henry Morgenthau ile 11 Eylül'de bir mülakat gerçekleştirmiş ve 12 Eylül'de bu mülakat gazetede yayımlanmıştı. Mülakatın konusu İzmir'in tekrar Türklerin eline geçmesinin tüm dünyadaki olası etkileri üzerine idi. Bu mülakat İngiliz kamuoyunu etkilemek amacıyla yapılmıştı. Çünkü mülakatta Türk tehlikesinin önlenmesi için İngiliz kamuoyunun hükümetine tam destek vermesi gerektiği vurgulanıyordu. Zira Türk tehlikesinin Avrupa'ya yayılmasını önlemenin tek çaresi bu olabilirdi. Morgenthau'ya göre Türklerin İzmir'i geri alması Türkiye'yi umulmadık ölçüde canlandırmıştı. Ancak bu cereyanın yarattığı tehdit ve tehlike zamanında fark edilip önlem alınmaz ise yeni bir felakete dönüşebilirdi. Bu felaketin ayrıntılarını veren Morgenthau'ya göre Türklerin hedeflerini belirleyen Misak-ı Milli nedeniyle Türkler İstanbul ve İzmir'i almakla tatmin olmayacaklardır. Bu zafer sonucunda geniş katliamlar ve yağmalar söz konusu olabilirdi. Türklerin elde ettiği bu zafer, sadece Fransız kolonileri ve İngiliz İmparatorluğundaki Araplar, Müslümanlar, Irak ve Suriye'de bulunan nüfus üzerinde değil aynı zamanda büyük harpte yenilmiş diğer devletler üzerinde de etkili olacaktır. İtilaf Devletleri, Türk ordularının Trakya'ya geçişine izin vermesi halinde bu durumda Türklerle doğrudan bir iletişim kurması için Bulgaristan da kışkırtılmış olacaktır. Çünkü Bulgaristan sadece yenilgi ve

savaş sonrası ödeyeceği savaş tazminatının değil aynı zamanda Ege'ye çıkamamanın acısını da çekmekte idi (Atnur, 2017, s. 358-359).

Lord Curzon ve Rambold'un görüşleri bu doğrultuda örtüşürken Lord Curzon bu işi daha fazla gizleyemeyeceğini anladı. Zira 4 Eylül'de Roma ve Paris'e Yunanistan'ın mütareke istediğini iletmek durumunda kaldı. Lord Curzon, İstanbul'daki üç müttefik kuvvet temsilcisinin bir araya gelerek Ankara'ya bir çağrıda bulunmasını da önermişti. Nihayet 6 Eylül'de Yunan Orduları Başkumandanı General Tricoupis'in Türkler tarafından esir edildiğinin duyulması üzerine Yunanistan'a bağlanan ümitler hepten ortadan kalktı. Sir Horace Rumbold, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleri ile iletişime geçerek Lord Curzon'un 4 Eylül'de müttefiklere bildirdiği esaslar çerçevesinde Ankara Hükümetine mütareke çağrısında bulunma kararını bildirdi. 7 Eylül'de mütareke çağrısı Ankara Hükümeti temsilcisi Hamit Bey'e iletildi (Kürkçüoğlu, 1978, s. 238-239).

2. Çanakkale Olayı (Çanak Krizi) ve İngiliz Prestijine Etkileri

Çanakkale olayı (Çanakkale krizi), 1922 yılının Eylül ayında Ankara Hükümeti ile İngiltere arasında seyreden ve İngiltere'nin prestijinin sorgulanmasına sebep olan önemli bir siyasi hadisedir. İngiliz idaresinin "Çanak krizi" olarak adlandırdığı süreç 10-30 Eylül 1922'de Çanakkale bölgesinde İngiliz kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasında gerçekleşen sıcak çatışmayı ifade etmektedir. Kriz İngiltere'de hükümet üyeleri arasında fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Ancak İngiliz kabinesi, Türk kuvvetlerinin saldırması halinde Çanakkale ve Boğazları savunmakta kararlılık göstermiştir. İngiltere bu süreçte özellikle müttefikleri ve dominyonları tarafından yalnız bırakılarak prestij kaybına uğramıştır (Çağlayan, 2017, s. 19).

Esasen İngiltere I. Dünya Savaşı sonrasında Yakın Doğu'yu şekillendirme çabaları çerçevesinde Batı Anadolu'yu Yunanistan'a vermeyi kendi çıkarları açısından uygun bulmuştu. Böylece Yunanlılar İngiliz desteğini de yanlarına alarak Büyük Helen Devleti'ni kurma fırsatını ele geçirmiş olacaktı. Yunan kuvvetleri 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etti ve bu tarihten sonra Batı Anadolu'da sistematik bir şekilde ilerledi. Ancak Türk tarafının Sakarya Savaşı'nda Yunan kuvvetlerine üstünlük sağlaması İngiltere'nin Yakın Doğu politikasına zarar verdi. Çünkü bu tarihlerden itibaren İtalya ve Fransa, İngiltere'ye verdiği desteği çekmeye başladı. Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinden sonra Yunan kuvvetleri Batı Anadolu'dan temizlenince İngiltere'nin Yakın Doğu politikası iflas etti. İngiltere bu yenilginin ardından Yunan yanlısı politika izleyemeyeceği için stratejisini değiştirerek Akdeniz ve Boğazlar üzerindeki çıkarlarını korumak için Türklerin Çanakkale ve Boğazlar bölgesine ilerlemesini durdurmaya yönelik siyaset izledi (Çufalı, 1999, s. 801-802).

Büyük Taarruz'un ardından 9 Eylül 1922'de Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan tahliye edilmesi mücadeleyi farklı bir aşamaya getirdi. Anılan tarihten sonra Türk ordusu Yunanlılarla değil İngiltere ve müttefikleriyle karşı karşıya gelecekti. I. Dünya Harbi devam ederken Osmanlı topraklarını paylaşma projeleri savaş sonrasında özellikle Bolşevik İhtilali nedeniyle hatırı sayılır şekilde değişikliğe uğramıştı. Bu nedenle İngiltere, Boğazları kendi yönetimi altında tutma stratejisi izliyordu. Ancak İngiltere'nin bu siyaseti Fransa ve İtalya'nın muhalefetiyle karşılaştı. İtalya ve Fransa Çanakkale olayında İngilizleri, Türk Hükümeti ve orduları karşısında yalnız bıraktı (Çağlayan, 2017, s. 19).

Türk tarafı için İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması savaşın tamamen bittiği anlamını taşııyordu. Zira İstanbul ve Doğu Trakya işgal altındaydı. Türk ordusu İzmir'in tahliyesinin ardından ilerleyişini devam ettirerek İstanbul ve Doğu Trakya'yı ele geçirmek için Çanakkale istikametinde kuzeye doğru İtilaf devletlerinin mevzilerine ilerlemeye başladı. Türk ordusu ile İngiliz kuvvetleri Çanakkale bölgesinde burun buruna geldi. İngilizler durum karşısında şaşkındı. Çünkü savaş şimdiye kadar onlardan uzaktı. Mustafa Kemal Paşa şimdi saldırarak olursa bizzat savaşmak durumunda kalacaklardı. Türk ordusunun Çanakkale'ye doğru yürümesi İngiltere'de olay yarattı. *The Times* gazetesi 4 Eylül'de Yunan ordusunun bir gerilemeye maruz kaldığını ancak bunun boyutlarının abartıldığını iddia ederken 5 Eylül tarihli

manşetlerinde bu tutum değişmişti. The Times “*Yunan Ordusunun Yenilgisi*” başlığını atmaya ve yanan İzmir fotoğraflarını sütunlarına taşımaya başlamıştı. İngilizler, İstanbul’u savunmak için savaşa girebilecekleri endişesini yaşıyorlardı. Bu durum şüphesiz onların hiç istemediği bir şeydi. Bu olay sonrasında İngilizler kendilerini bu şartların içine sokan hükümetten kurtulma eğilimi içine girdiler (Fromkin, 2016, s. 485-486).

İngiliz basını Çanakkale olayıyla ilgili gelişmeleri ve krizin çözümüne yönelik umutları sütunlarına taşıyordu. Örneğin Londra’da yayımlanan *Sunday Mirror* gazetesinin 1 Ekim 1922 tarihli nüshasında Çanakkale olayı ele alınmıştı. Söz konusu haberde, Çanakkale bölgesindeki askeri noktalarla ilgili ayrıntılı bilgiler verilirken kısa süre sonra Mustafa Kemal Paşa ile General Sir Charles Harington arasında gerçekleşmesi beklenen görüşmenin tüm çatışma tehlikesini ortadan kaldıracağına yönelik umutlar dillendiriliyordu. Gazetede henüz sonuçla ilgili herhangi bir açıklama yapılmadığı da düşülen notlar arasındaydı (Fraser, 1922, s. 3). Ancak İngiliz kamuoyu savaştan yana değildi. Hatta bununla ilgili Londra’da işçi grupları protesto gösterilerinde bulundu. Örneğin *Daily Herald* gazetesinin 21 Eylül 1922 tarihli nüshasında “*Birlikleri Çanak’tan Çekin*” başlıklı haberde Türklere karşı ortaya çıkan savaş tehlikesi nedeniyle işçilerin hükümete “*Artık Savaş Yok*” vurgusunu yapmak amacıyla 3000 Londra’lı erkek ve kadının 20 Eylül akşamı Kingsway Hall’a toplanarak savaşı kararlı bir şekilde protesto ettiği haberi verilmekte idi (Withdraw the Troops, 1922, s. 1).

İngiliz kamuoyu böyle düşünürken İngiliz liderlerin zihninde İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Doğu Trakya’nın elde tutulmasına yönelik planlar oluşturuluyordu. Zira bölge, dünya deniz ticareti açısından göz ardı edilemeyecek bir öneme sahipti. Lloyd George ve Winston Churchill bu konuda aynı düşünüyorlardı. Lloyd George “*Gelibolu Yarımadası’nın Türklerin eline geçmesine asla izin veremeyiz. Bu dünyamızın en önemli stratejik noktasıdır ve Boğazların kapatılması savaşı iki yıl uzatmıştır. Türklerin Gelibolu Yarımadası’na sahip olmaları akıl almayacak bir şeydir ve bunu önlemek için savaşmalıyız*” diyordu. Churchill ise Mustafa Kemal Paşa’ya karşı savaşmak için İngiltere’nin askeri gücünün artırılması gerektiğini ifade ediyor ve bu nedenle dominyonlardan ve Fransa’dan yardım talep edilmesini öneriyordu (Fromkin, 2016, s. 486-487). İngiltere bölgede sınırlı sayıda bulunan kuvvetlerini arttırmak için yeni müttefikler bulma çabası içerisine girdi. Bu sebepten Balkan devletlerinin kapısını çaldı ve dominyonlarından kuvvet talep etti. Ancak istediği sonucu alamayınca tekrar Fransa ve İtalya’nın kapısını çaldı. Bu süreçte müttefiklerini Türklere karşı savaşa ikna etmeye çalıştı. Ancak İngiltere müttefiklerinden bu konuda yeterli desteği alamayınca bu sefer Ankara Hükümetiyle anlaşma yolunu tercih edecekti (Çağlayan, 2017, s. 19).

Esasen İngiliz kabinesi Türkiye’deki tarafsız bölgenin savunulması için 15 Eylül 1922’de yardım talebini onayladı. Kabine durumun son derece ciddi olduğunu kamuoyuna duyurulması gerektiğini de bildirdi. Bunun üzerine Lloyd George ve Winston Churchill 16 Eylül akşamı bir basın bülteni hazırlayarak gazetelerde yayımladı. Bildiride İngiliz hükümetinin Türk tarafı ile bir konferans yapmak istediği ancak bu konferansın “*Türk silahının tehdidi altında*” toplanma imkânının olmadığı vurgulanıyordu. Güçsüz olan Müslüman Türkiye’nin, Müttefikleri büyük bir yenilgiye uğrattığının kabul edilmesi halinde Müslüman dünyasında olabilecekler konusunda korku dile getiriliyordu. Zira bu durum Müslümanların İngiliz sömürge yönetimini reddetmesi sonucunu doğurabilirdi. Bu sebeple Mustafa Kemal tehlikesini bertaraf etmek için İngiltere’nin ortak bir askeri harekâta başlamak kararında olduğu ve bunun için Fransa, İtalya ve İngiltere’nin dominyonlarıyla görüştüğü belirtiliyordu (Fromkin, 2016, s. 486-487).

Kamuoyuna duyurulan bu basın bülteni büyük bir tepki doğurdu. *Daily Mail* “*Bu Savaş Durdurun*” manşetini atıyordu. Bildiri, Müttefikler nezdinde de hoşnutsuzluğa sebep oldu. Çünkü İngiltere yardım talebini müttefikleriyle müzakere etmeden, basın yoluyla bir oldu bitti yapması diplomatik nezaketin sınırlarını aşmaktaydı. Fransız Başbakan Poincare, İngiliz Hükümetinin tutumunu eleştirdi ve İngiltere’nin Fransa adına konuşur gibi bir tavır içerisine girmesine tepki gösterdi. Hatta bu tepkinin bir sonucu olarak Boğazlar havalisinde bulunan

tarafsız bölgeden bazı birlikleri geri çekme emri verdi. Fransa'nın bu hamlesinden sonra İtalya da aynı şekilde davrandı. İngilizler, Mustafa Kemal'e yapacakları hamlede yalnız kalacaktı (Fromkin, 2016, s. 487). İngiltere, Çanak Krizinde Fransa ile bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmelerde Fransız Hükümetinden kuvvetlerini Boğaz'ın Çanakkale yakasından çekme niyetlerine ilişkin düşünceleri ve pozisyonları sorulmasına rağmen Fransız Hükümeti İngiliz yetkililere bu konuda teyit edici bir açıklama yapmadı (Who Bungled, 1922, s. 1-2).

İngiltere'nin ve Lloyd George'nin Çanakkale olayındaki tutumu General Townsend tarafından da sert bir dille eleştirilmişti. Dublin'de yayımlanan *The Freeman's Journal* adlı gazetenin 23 Ekim 1922 tarihli nüshasında "Yakın Savaşın Alevi" başlığıyla verilen haberde General Townsend'in Lloyd George'un Yakın Doğu politikasına sert eleştiriler getirdiği vurgulanmıştı. Yazıya göre General Sir Townsend, 6 Eylül'de Ankara'dan İngiltere'ye döndüğünde Lloyd George'a Kemal Paşa ve nazırları ile yaptığı uzun görüşmede Türk tarafının istediği onurlu sulh şartlarını içeren raporunu sunmuştu. Ancak Lloyd George bunu dikkate almayarak ateşle oynadı. İngiltere'nin korkunç bir savaşa sürüklenmemiş olması M. Poincare'nin ve İngiltere'nin Türkiye'deki yetkililerinin olay yerindeki akıllıca tavır ve ılımlı yaklaşımlarından kaynaklıydı. Zira Mustafa Kemal Paşa ve nazırları, Lloyd George'a rağmen İngiltere ile barış yapmak istediklerini söylüyorlardı (Near War's Flame, 1922, s. 5).

İngiliz basınında Fransa'nın tutumuna ilişkin haberler yer alıyordu. Kuzey İrlanda'nın Antrim şehrinde yayımlanan *Belfast News-Letters* adlı gazetenin 2 Ekim 1922 tarihli nüshasında Müttefikler arasında bir anlaşmazlığın söz konusu olduğu, hatta yalnızca Büyük Britanya'nın savaş riskini göze aldığı, Fransız kamuoyu ve hükümetinin tutumuna ilişkin Paris'ten gelen son haberler dikkate alındığında Fransa'nın Türklerle savaşa girme niyetinde olmadığı değerlendirildi (Public Notices, 1922, s. 4).

İngiltere, Büyük Taarruz sonrasında Fransa'nın tutumunu da sorgular durumdaydı. Zira I. Dünya Savaşı ile Türklere karşı elde etmiş olduğu üstünlüğün Fransa'nın tutumu nedeniyle tehlikeye girdiğine ilişkin kamuoyunda değerlendirmeler mevcuttu. Hatta yukarıda da ifade edildiği üzere Anadolu'daki hareketin istenilen başarıya ulaşmamasında Fransa'nın etkisi Sakarya Savaşı'ndan sonra İngiliz kamuoyunda tartışılır hale gelmişti. Bu sebepten Büyük Taarruz sonrasında İngiltere, Yakın Doğu'daki prestijini toparlamak için çaba harcadı. İngiliz kabinesinin İngiltere'nin prestijini artırmak için yaptığı çalışmalar İngiliz basınına da yansımıştı. Örneğin İngiltere'nin Lincolnshire şehrinde yayımlanan *Spalding Guardian* ve Hampshire'de yayımlanan *Hampshire Advertiser* adlı gazetelerde "Yüksek İngiliz Prestiji". başlığıyla yer alan yazıda I. Dünya Savaş'ında Türkiye'ye karşı kazanılan zaferin meyvelerinden bazılarının Fransa'nın tutumu nedeniyle tehlikeye girmeye başladığı, ancak İngiliz kabinesinin tutumunun bir sonucu olarak Büyük Britanya'nın prestijinin bugün Yakın Doğu'da daha yüksek olduğu iddia ediliyordu (High British Prestige, 1922, s. 5; High British Prestige, 1922, s. 7). Ancak Fransa'nın tutumuna daha objektif yaklaşan değerlendirmeler de söz konusuydu. Scotland Aberdeenshire'de yayımlanan *Aberdeen Press and Journal* adlı gazete 3 Ekim 1922'de "Fransa'nın Türk Elçisi" başlığı altında yayımladığı bir makalede, Sevr Antlaşmasının, Yakın Doğu sorununa asla gerçekten kalıcı bir çözüm getiremeyeceğine vurgu yaparak, Fransız Hükümeti dışişleri temsilcisi Henry Franklin-Bouillon Türkleri desteklemek için çok şey yapmış olsa da İngiliz karşıtı olmaktan çok uzak olduğu değerlendirilmekte idi (France's Envoy, 1922, s. 4).

İngiltere'nin meseleyi bir oldu bitti ile halletme çabası dominyonlarında da ciddi bir kırgınlık yarattı. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanları kendilerine gönderilen telgrafi okumadan meselenin basına yansımalarını rencide edici bir durum olarak değerlendirmişlerdi. Kanada ve Avustralya asker gönderemeyeceklerini bildirdi. Dominyonların bu tepkisi Britanya için bir ihtilal niteliği taşıyordu. Zira İngiliz dominyonları ilk defa İngiltere'nin yanında savaşa girmeyi reddediyordu. Yeni Zelanda ve Newfoundland, İngiltere'nin teklifine olumlu yanıt verirken Afrika'daki dominyonlar sessizliğini koruyordu. Churchill, Türkiye'ye yapılacak askeri harekati düzenleyen komisyonun başına geçti. Maliye

Bakanı F. E. Smith de Türklere saldırı yanlısı politika izlenmesi noktasında Lloyd George ve Churchill'den yana tavır sergiliyordu. Zira Smith bunun bir prestij sorunu olduğunu düşünüyor, İngiltere'nin güç karşısında gerilediği izlenimi verdimen istemiyordu (Fromkin, 2016, s. 487).

Gelişmelerden İngiliz kamuoyu tedirgindi. Basın Çanakkale bölgesindeki sıcak gelişmeleri kamuoyuna duyuruyordu. Örneğin Londra'da yayımlanan Westminster Gazette "Kabine ve Kriz" başlığı altında yayımladığı bir haberde Çanak bölgesinde tehlikeli bir durumun mevcut olduğunu, orada Kemalist güçlerin İngiliz hatlarının tam karşısında konuşlandığını ve bölgedeki askeri hatlarda yer alan tellerin arkasından baktıklarını ifade etmekte idi (Cabinet and the Crisis, 1922, s. 1). Bu arada Londra'da yayımlanan Daily News (London) gazetesi ise Çanak bölgesinden çok sayıda fotoğrafı sütunlarına taşıyarak "İngiliz Birlikleri Chanak'ta Kuşatıldı" başlığı altında Yakın Doğu krizinde çok önemli bir rol oynayan Çanakkale kasabasına genel bir bakış altında bilgiler veriyordu. Söz konusu haberde ayrıca Türklerin artık tarafsız bölgenin neredeyse tamamını işgal ettiği bildiriliyordu (British Troops, 1922, s. 10).

Bu arada İngiltere'nin İstanbul'daki diplomatları Horace Rumbold ve Neville Henderson arasında müthiş bir trafik vardı. Kasım 1920'de Paris'teki görevi son bulan Henderson bilahare birinci sekreter olarak Türkiye'ye atanmıştı. O atandığında İngiltere Yüksek Komiseri olarak Horace Rumbold, İstanbul'da görevliydi. Henderson döneminin en önemli olayı İngiltere ve Türkiye arasında oldukça gerilim yaratan Çanakkale olayı idi. Zira bir yanda toprak özelemleri olan Yunanistan, diğer yanda Türkiye'deki yeni rejimin talepleri, Fransa ve İtalya'nın tutumu nedeniyle İngiliz diplomatlar ve askerler çoklu bir krizi yönetmek durumunda kalmıştı (Neville, 1998, s. 23-27).

Neville Henderson, Çanakkale olayı sonrasında diplomaside "ju jitsu metodu"nu uygulayarak "aşırı güç yerine esnek teknikler kullanılarak rakibin yıpratılması" ve sorunu İngiliz çıkarlarına en uygun bir biçimde çözme politikasını izledi (Neville, 1998, s. 23). Henderson, Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetlerinin Müttefik güçleri Çanakkale bölgesinde tehdit etmesi ve savaş ihtimali ortaya çıkmasıyla Rumbold'u uyarmaya başlamıştı. Henderson'un Rumbold'a gönderdiği yazıda "Türk kılıcını sallıyor" ifadesi dikkat çekiciydi. Türklerin ilerlemeye devam edeceklerinden emin olmadığını, İngiltere'nin askeri hareketinin karşı tarafta bir blöf izlemi yaratabileceğini çünkü İngiltere'nin herhangi bir askeri hazırlık içinde olmadığını dile getiriyordu. Öte yandan İngiliz diplomatik çevrelerinin Türk ordularının bu hamlesini blöf olarak değerlendirmekten geri durmadıklarını belirterek bu durumu eleştiriyordu. Henderson'un buradaki amacı İngiliz Hükümetinin niyetini açığa kavuşturmaktı. Zira Rumbold'a ilettiği bir mesajda "başaramazsak beladan korkarım" ifadesini kullanmıştı. Henderson bunun bir İngiliz blöfü olduğu izlenimi oluşturmaması için bölgeye 10.000 kişilik bir askeri birlik gönderilmesini de istemekte idi. Henderson, gerekirse güç kullanmaya hazır olunmasından yanaydı. Ancak İngiliz kamuoyu barışı o kadar çok istiyordu ki hükümet en ufak bir savaş riskini dahi göze alamadı. Henderson da buna ikna oldu ancak ona göre "İngiltere savaşağını göstermiş olsaydı Türkler pes edecekti". Öte yandan Türklerin ciddiye alınması gerektiğini de belirtiyordu. Çünkü onların içinde blöften fazlası vardı. İngiliz kabinesi, Mustafa Kemal'e ultimatom göndermek istediği zaman Çanakkale'ye saldırmanın tehlikeleri nedeniyle General Harington, bunu yapmakta isteksiz davrandı (Neville, 1998, s. 23-27).

Çanakkale bunalımının halledilmesi için diplomasi sürüyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon müttefiklerle ortak bir strateji oluşturmak için Paris'e gitti. 20-23 Eylül 1922'de Fransa Başbakanı Raymond Poincare ve Sforza ile bir görüşme gerçekleştirdi. Toplantıda İngiliz tarafının Türk isteklerine direnç göstermesi Poincare'nin tahammül sınırlarını zorluyordu. Poincare ile Lord Curzon arasında derin bir görüş ayrılığı mevcuttu. Lord Curzon, Poincare'yi suçlamakta gecikmedi. Onu, Türklere, Edirne ve Trakya'yı vermek konusunda istekli olmakla itham ediyordu. Lord Curzon, Poincare'ı Türklere boyun eğmekle suçluyor, Doğu Trakya'dan başlayarak her şeye evet denilmesini doğru bulmadığını ifade ederek müttefik sorumluluklarını hatırlatıyordu. Ayrıca General Harington'un Çanakkale'yi terk etmek zorunda

kalması halinde bunun sorumluluğunun İngiltere'yi yalnız bırakan Fransa ve İtalya'da olacağını söylemesi ve onları korkaklıkla suçlaması Fransız Başbakanı öfkelenmişti. Poincare bu suçlamanın ardından öfkesine yenildi ve muhatabına bağırmaya başladı. Lord Curzon, Poincare'nin kendisine davranışını “*suçlu öğrencisini paylayan kızgın bir öğretmen gibi gürlledi durdu*” şeklinde ifade edecekti. Bu muameleye maruz kalan Lord Curzon toplantı odasını terk ederek ağlamaya başladı. İngiltere kaybeden taraf olmuştu (Sürmeli, 2015, s. 49-50).

İngiltere kaybettiği itibarına rağmen prestijinin sarsılmaması için de ilginç bir çıkış yolu bulunmuştu. Müttefik devletler yenilmiş gibi gösterilmeden yani bir anlamda durum kurtararak Mustafa Kemal'in isteklerinin yani İstanbul, Çanakkale ve Trakya'nın Türklere verilmesi isteğinin anlayışla karşılandığı ifade edilerek net bir yanıt verilmekten kaçınılacaktı. Bu bir teslimden ziyade bir anlaşma olarak sunulacak böylelikle müttefiklerin ve özellikle de İngilizlerin prestiji sarsılmadan mesele halledilmiş olacaktı. Bu arada İngiliz ve Türk kuvvetleri Çanakkale'de savaş durumuna gelmişti. İngiliz askerlerine kendilerine ateş açılmadığı sürece ateş açmamaları emri verilmişti. Türk ordusunun ilk kuvvetleri 23 Eylül'de İngiliz hatlarına yürümüştü. Türk tarafı da ateş açmadı ancak bulunduğu yerde inatla tutundu. Eylül sonuna doğru tarafsız bölge olarak nitelendirilen alanda 4.500 civarında Türk askerinin olduğu ifade ediliyordu. İngiliz istihbaratı 29 Eylül'de Mustafa Kemal'in ertesi gün saldırı planladığını bildirdi. Haber doğru değildi fakat İngiliz makamları buna inandı. Bu duyum üzerine İngiliz askeri yönetimi General Harington'a hitaben gönderdiği yazıda Mustafa Kemal'e ateş açma tehdidini içeren sert bir ultimatoma verilmesini emretti. Ancak Harington, bu ultimatoma İngiltere'yi savaşa sokma ihtimalini ortaya çıkarabileceği için vermedi. Tam tersi olarak Harington, Mustafa Kemal Paşa ile ateşkes antlaşmasına vararak krizi sona erdirdi. Esasen İngiltere, Türklerin ilerleyen zaman diliminde zaten ele geçirecekleri toprakların alınmasını geciktirerek prestijlerini kurtarma çabasına girmişlerdi. Ancak Mustafa Kemal Paşa hareketini durdurmadan Avrupa topraklarına sarkmaya çalışsaydı İngiltere için savaş kaçınılmaz olacaktı. Bu durumda Çanakkale olayında Mustafa Kemal'in ilerleyişini durdurdukları için İngiltere kendisini kazançlı bile görüyordu (Fromkin, 2016, s. 487-488). İngiliz basınında bu görüşü destekleyen yazılar vardı. Örnek vermek gerekirse Yorkshire'de yayımlanan *Sheffield Daily Telegraph* gazetesinin 12 Ocak 1922 tarihli nüshasında “*Avrupa'yı Savaştan Kurtardı*” başlıklı yazıda İngiltere'nin Türk-Yunan savaşını Avrupa'dan uzak tutmayı başararak Kemalistlere 1-0 üstünlük sağladığı, böylece olası katliamları önlemenin yanı sıra Türklerin tarafsız bölgelerden çekilmesini sağladığı ve böylece Türklerin Balkanlar ve Avrupa'ya sarkmasının engellenmiş olduğu savunuluyordu (Saved Europe, 1922, s. 7).

İngiliz tarafında krizin çözümünde çaba gösteren en önemli isimlerden birisi şüphesiz General Harington'du. Harington'un bu çabası İngiliz basını tarafından da takdir edilmekte idi. Örneğin Yorkshire'de yayımlanan *Halifax Evening Courier* gazetesinin 12 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*General Harrington Türkleri Şaşırtdı*” başlıklı haberde İngiltere'nin savaş için kışkırtılmasına rağmen bunun General Harington'un tutumu sayesinde önlediği vurgusu vardı. Yazıda İsmet Paşa'nın tatmin edici bir tavrının olmadığı belirtilerek General Harrington'un Pazartesi günü Türk tarafıyla çok açık bir konuşma yaparak Mustafa Kemal'in temsilcisine İngiltere'nin mümkün olan her şeyi yaptığını söylemesi kamuoyuna duyurulmakta idi (Gen. Harington, 1922, s. 6). General Harington'un krizi çözme çabası ve bunun karşılığında Türk liderlerin memnuniyeti İngiliz basınında yer buldu. Kuzey İrlanda'nın Londonderry şehrinde yayımlanan *Londonderry Sentinel* gazetesinin 26 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*General Harrington Kazandı*” başlıklı haberde General Sir Charles Harington'un, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'dan kendisine düşünceli tutumundan dolayı teşekkür eden ve varılan tatmin edici anlaşmadan duyduğu memnuniyeti belirten mektup aldığı haber verilmekte idi (General Harington's, 1922, s. 2).

İstanbul'da görevli İngiliz temsilci Henderson ise Çanakkale olayında, İngiltere'nin içinde bulunduğu durumdan ciddi rahatsızlık duydu. Zira İngiltere, Fransız ve İtalyan müttefikleri tarafından Çanakkale olayında kaderine terk edilmişti. Henderson bu krizden sonra

tüm ittifakların bir tuzak ve bir yanılsama olduğuna ikna oldu. Özellikle Fransa'ya karşı önyargısı daha da güçlendi. “Çanak Krizinin Zirvesinde” Poincare, İngiltere'yi yalnız bırakmış ve İngiliz Dışişlerinde kötü şöhrete kavuşmuştu. Öte yandan Çanakkale olayı, İngiliz diplomat Henderson'u şüpheli yapmıştı. Henderson bu tarihten sonra basının uluslararası alanda etkisini sorguladı ve Fransız basınının Fransa'nın mali çıkarlarını savunmaktan başka bir şey yapmadığına kanaat getirdi. Henderson'a göre Türk basını da bundan farklı değildi. 13 Şubat 1923'te İstanbul'dan Dışişleri Bakanlığında Oliphant'a gönderdiği bir makalede Türk basınına “çöp türünün tipik bir örneği” olarak nitelendiriyordu. Bu değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Çanakkale olayından sonra özellikle Fransa'nın takındığı tavır sonrasında Henderson, “yabancı düşmanı” olmuştu (Neville, 1998, s. 23-27). Çanak Krizi sırasında Fransızların tutumu sadece Henderson'u çileden çıkarmamıştı. İngilizler, Fransa'nın kendilerine ihanet ettiği düşüncesinde idiler. Bu olaydan sonra İngiliz liderler, Fransa'ya şüpheli gözlerle bakmaya başladılar (Fromkin, 2016, s. 488-489).

Henderson, Türkleri de eleştiriyordu. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Henderson'un Türk karşıtı olarak nitelendirilmesi yanıltıcı olabilir. Çünkü Henderson'un meslektaşı Andrew Ryan'ın belirttiğine göre; Rambold'un yokluğunda Henderson Yüksek Komiser Vekilliği yapmıştı (Kasım 1922-Temmuz 1923). Henderson dönemi hakkında değerlendirme yapmak gerektiğinde Türklere karşı mesafeli tutumu bu dönemin gerçeğini yansıtmamaktaydı. Zira Ryan, Türk çevrelerinde iki R'nin yani Rambold ve Ryan Türk karşıtı ve iki H yani Harington ve Henderson'un Türk yanlısı oldukları izlenimi hakimdi. Bu düşünce tamamen temelsiz değildi çünkü Henderson, Çanakkale olayı sonrasında Türk hükümetiyle ilişkilerini geliştirmişti. Ancak bir kenardan da çeşitli vesilelerle Türk hükümeti üzerinde baskı oluşturmaktan geri durmuyordu. Bu konuda şüphesiz Rambold'tan çok şey öğrenmişti (Neville, 1998, s. 23-27).

Çanakkale olayı, İngiliz diplomasisine çok şey öğretmişti. İngiliz diplomatlar bu olaydan çok dersler çıkardı. Zira çatışmadan başka çare olmayan bir anda sergilenen yaklaşımlarla felaketi önlemenin yolunun nasıl bulunduğu tartışıldı ve bundan sonraki krizlere felaketi önlemek için örnek teşkil etti. Çanakkale olayında 10.000 civarında askeri birliğin gelmesini söyleyen Henderson, Polonya Krizinde (1938-1939) barışı korumak için umutsuz bir mücadele içine girdi. Çünkü Henderson, Çanakkale olayında Rambold'un yumuşatıcı yaklaşımına hayran kalmıştı. Çanak Krizi ayrıca Henderson'a Britanya İmparatorluğunun güvenilirliği hakkında değerli bir ders öğretti. Zira 1922 Çanak savunması için İngiltere'nin “beyaz egemenlikleri” arasında sadece Yeni Zelanda asker göndermeye istekli olmuştu. Bu süreç Britanya'dan kopuşun başlangıcıydı. Zira bu dominyonlar 1930'lu yıllardan itibaren bağımsızlaşma sürecine başlayacaklardı. Henderson, Çanakkale olayında başka bir şeyin daha farkına vardı. Sonraki diplomatik faaliyetlerinde burada edindiği tecrübeyi samimiyetle uyguladı. Henderson, “rakibinizle pazarlık etmeye hazır olun, ancak kaba ve nahoş açıklamalardan, tehditlerden ve blöflerden kaçının” politikasını takip etti. Çanakkale'den başlamak üzere daha sonra getirildiği bütün görevlerde bu politika sarsılmaz bir tutarlılık gösterdi (Neville, 1998, s. 27-30).

İngiltere, Çanakkale olayı sırasında Türk kuvvetleriyle karşı karşıya gelmeyi tercih etmemişti. Bu kabulleniş İrlanda basınında da yankı buldu. Kuzey İrlanda'nın Antrim şehrinde yayımlanan *Ballymena Weekly Telegraph* gazetesinde yer alan ve “*Yakın Doğu'da Savaş Tehlikesi*” başlıklı haberde İngiliz Hükümetinin Rumlar ve Türkler arasındaki konumunun tarafsız olduğunu ancak iki büyük nesnel görüşü taşıdığını belirtiyordu. Bunlar Yunanlıların yenilgisini tanıma, İstanbul'u Türklere geri verme ve Doğu Trakya'yı eski haline getirme politikası idi (The Near East War, 1922, s. 5).

Yunan kuvvetlerinin Türk ordusu karşısında yenilmesi İngiliz prestijini sorgulatırken İngilizler mevcut durumu çoktan kabullenerek siyasi ve diplomatik şartları kendi lehlerinde çevirme çabası içerisine girmişlerdi. Bu meyanda Türklere masaya oturma kararının alınması kısmen toparlayıcı bir hamle olabilirdi. Böylece İngiliz prestiji de tekrar güçlendirilebilirdi. Nitekim Müttfiklerin Türklere masaya oturma kararı ile İngiliz prestijinin restore edildiği

değerlendirmeleri dahi söz konusu idi. Örneğin Bristol'de yayımlanan *Western Daily Press* gazetesi *Daily Telegraph* gazetesinde yayımlanan bir makaleye atıfta bulunarak “*Müttefikler Türklerle Buluşuyor*” başlığıyla bir yazı kaleme almıştı. Söz konusu yazının alt başlığında “*Prestij Restore Ediliyor*” yazısı oldukça dikkat çekiciydi. İngilizlerin, Yakın Doğu'daki bu eyleminin, savaşanlardan çok zarar görmüş olan güçlerin prestiji üzerinde en faydalı etkiye sahip olduğu vurgusu yapılmakta idi (Allies Meet Turks, 1922, s. 10).

İngiliz gazeteleri ne olursa olsun İngiliz prestijinin korunması gerektiğine vurgu yapıyordu. Örnek vermek gerekirse Scotland'da Midlothian şehrinde yayımlanan *Edinburgh Evening News* gazetesinin 12 Ekim 1922 tarihli nüshasında şu değerlendirmeler yapılmıştı; “*Bazı durumlarda barış ve savaş arasında bir bağlantı varmış gibi görünüyordu. Ancak sonunda İngiliz disiplini kazandı. Eleştirmenler ne derse desin, nihai mesele İngiliz prestijinin yükseltilmesidir. Türklerin açıkça son ana kadar pazarlık yapacağı belliydi*” ifadeleri dikkat çekiciydi (The Turks Sign, 1922, s. 4).

İngiltere'nin savaş durumundan çıkması İngiliz kamuoyunu rahatlatmıştı. Bu anlamda İngiltere'nin Galler bölgesinde yer alan Denbighshire şehrinde yayımlanan *North Wales Weekly News* gazetesinin 5 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Türkiye ve İngiltere*” başlığı altında yayımlanan bir yazıda “*Doğu ufkunda tehditkar bir şekilde asılı duran savaş bulutu bir nebze de olsa kalktı ve Anadolu'dan gelen son haberler Türk taleplerinin barışçıl bir şekilde çözülmesine işaret ediyor*” ifadeleri yer almakta idi (Turkey and England, 1922, s. 4).

3. Türk Zaferinin Uluslararası Yankıları ve İngiliz Prestiji

Türk zaferi uluslararası alanda büyük yankı buldu. Özellikle sömürü altında yaşayan topluluklar bu zaferden çok etkilendi. Zafer tam anlamıyla emperyalizmin yenilgisiydi ve sömürge altında yaşayan toplumlar için bağımsızlaşma yolunda yeni bir başlangıçtı. Asya ve Afrika'nın ezilen ulusları zaferi büyük bir coşkuyla karşıladı (Şimşir, 2015, s. 209). Sömürge halkları Mustafa Kemal Paşa'ya “*kurtarıcı*” gözüyle bakmaya başlamışlardı. Dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan Müslüman halklar bu zaferi “*İslam'ın Hristiyanlığa, Doğu'nun Batı'ya, Asya'nın Avrupa'ya ve Kemalist Türkiye'nin Emperyalist İngiltere'ye karşı kazanmış olduğu en yüce utku*” olarak kutlamıştı. Bu arada Müslümanlar arasında coşkulu gösteriler sırasında Mustafa Kemal'e “*İslam'ın Kahraman Çocuğu*”, “*İslam'ın Şampiyonu*”, “*Serdar-ı Namdar*” (Ulu Başkomutan), Hintçe “*Zindebat*” gibi adlar vermişlerdi. Afrika ve Hindistan'da Mustafa Kemal Paşa, kurtuluşun ve özgürlüğün simgesi olmuştu (Sonyel, 2008, s. 1670-1671; Şimşir, 1992, s.11-12; Ünal, 2009, s. 45-46).

Hindistan'ın Türk zaferine olan sempatisi İngiliz basınında da yankı buldu. Örnek vermek gerekirse Scotland Angus'ta yayımlanan *Dundee Evening Telegraph* gazetesinin 19 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Kemalistler İçin Uçaklar*” başlığıyla verilen haberde Delhi'nin Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik eden ve Türk amaçlarına sempati duyan bir karar çıkardığını bildirmekte idi. Ayrıca Hint Hilafet Komitesi'nin Mustafa Kemal'e bir kılıç ve Ankara Hükümetine iki uçak hediye etmek için delegeler göndermeye karar verdiği de dile getirilmekte idi (Aeroplanes for Kemalists, 1922, s.1). Hindistan'daki Türk prestiji birçok İngiliz gazetesine konu olmuştu. İngiltere'nin Yorkshire şehrinde yayımlanan *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer* gazetesinin 19 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Yakın Doğu*” başlığıyla yayımlanan yazıda da Hint Hilafet Hareketinin liderlerinin, zaferlerinin anısına Mustafa Kemal Paşa'ya bir kılıç ve Ulusal Hükümete iki uçak hediye etmek için Ankara'ya delegeler göndermeye karar verdikleri dile getirilmekte idi (The Near East, 1922, s. 6).

Hint Müslümanlarının Mustafa Kemal Paşa'ya sempatisi Pakistan'da da yankı buldu. Lahor'da yayımlanan *Civil and Military Gazette Lahor* adlı gazetenin 20 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Hindistan ve Ankara. Hilafet Komitesi cömert bir ruh hali içinde*” başlıklı haberde bugün, biri Mustafa Kemal Paşa'yı zaferinden dolayı tebrik eden ve ona Hintli Müslümanların sempati ve desteğini temin eden, diğeri ise Mustafa Kemal'e bir kılıç ve Ankara Hükümetine uçak hediyesi için karar alındığı ifade edilmekte idi (Indian and Angora, 1922, s. 4).

Türk zaferinden kıvanç duyanlar sadece Hint Müslümanları değildi. Bu zafer Balkanlar'da da büyük sevinç yarattı. Örneğin Saraybosna'da yayımlanan Hırvatistan Köylü Partisinin yayın organı *Hrvatska Sloga* adlı gazete 12 Eylül 1922 günlü sayısında şöyle diyordu; “*Tüm Dünya Mustafa Kemal'i, varlık savaşımı veren bir ulusun önderi (kahramanı) olarak görür... Kemal'in utkusunu kıvançla selamlarız, çünkü bu utku, gerçeğin kötülüğe karşı, yasanın yasadışıya karşı, ulusal ruhun emperyalizme ve zulme karşı zaferidir. Yunan yenilgisi, self-determinasyon ilkesini çiğnemiş olan bu ulusun (Yunanistan) cezasını ödemek zorunda kalacağını bir kez daha kanıtlamıştır*” (Sonyel, 2008, s. 1671).

Belgrat'taki muhalefet İslam Partisi'nin Başkanı Dr. Spaho'nun yayın organı *Nasa Pravda*, 16 Eylül 1922 günkü nüshasında şu ifadelerle yer vermişti; “*Kemal Paşa, Avrupa'nın tüm diplomasisi için çok güç olan bu sorunu çözümlenmiştir. Yunanlılar gizli bağlaşıklarını bir olup-bittiyle karşı karşıya bırakmıştır ve şimdi, İslam dünyasının kanlı düşmanları Hellas (Yunanistan)'la İngiltere Başbakanı Lloyd George'un bile tahmin edemedikleri koşulları onlara dikte etmektedir. Onlar, Türkiye'nin yüce kurtarıcısı önünde başlarını eğmek zorundadırlar*” (Sonyel, 2008, s. 1671). Görüldüğü gibi Yunan yenilgisi İngiliz prestijini hayli sarstı. Hristiyan azınlıkların kaderi de bu prestijin sarsılmasında etkiliydi. İngiltere İzmir'in alınmasından sonra Ankara'ya karşı sert bir tutum sergileyerek kaybettiği prestijini bir kısmını tekrar kazanmaya çalıştı. Ancak İngiltere'ye karşı nefret duyguları kök salmış durumdaydı (Şimşir, 2017, s. 103-104).

İngiliz basınında Türklerin başarısını Rus yardımına bağlayan gazeteler vardı. Örneğin İngiltere'nin Staffordshire şehrinde yayımlanan *Staffordshire Sentinel* adlı gazetenin 7 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Rusya Türklerin Arkasında*” başlıklı bir makale yer almakta idi. Söz konusu yazıda Ruslar, İngiltere'nin tanıdığı en ölümcül düşman olarak nitelendirilmişti. Yazının devamında Ankara, zamanın güçlü çekirdeği (A Cories powlent of the Times Angora) olarak tanımlanırken Ankara'nın “*Yunanistan veledini*” yenmeyi başardığı ifade edilmekte idi. Ancak bu başarının esas olarak Bolşevik Rusya'nın maddi ve manevi mirası sayesinde olduğu vurgulanmıştı (Russia Behind, 1922, s. 2).

İngiliz basınında Rusya ile İngiltere'nin birbirinden uzaklaşmasının Türkiye'nin işine yaradığı değerlendirilmesi de yer almakta idi. Örneğin İngiltere'nin Yorkshire şehrinde yayımlanan *Independent Saturday* adlı gazetenin 7 Ekim 1922 tarihli nüshasında, Rusya'nın İngiltere ile yabancılaşmasının her ikisi için de eşit derecede zararlı sonuçlar doğurduğu belirtilmekte idi. Yazıya göre, İngiliz-Rus yabancılaşmasının en önemli zararlarından birisi bir zamanlar çökmüş ve ortadan kalkmış olan “*emperyal Türkiye'nin*” yeniden dirilmesini sağlamasıydı (Our London Letter, 1922, s. 4).

Dünya basınında sadece Türkiye'nin prestiji konuşulmuyordu. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın biyografisi de merak edilir olmuştu. İngiliz gazeteleri Mustafa Kemal'in kariyerini ve biyografisini ayrıntılı olarak vermeye ve hatta şaşırtıcı bir şekilde yükseldiğini ifade etmeye başlamışlardı. Örneğin İngiltere'nin Devon şehrinde yayımlanan *The Western Morning News* gazetesinin 3 Ekim 1922 tarihli nüshasında John Clayton tarafından kaleme alınan “*Kemal Paşa'nın muhteşem kariyeri*” başlıklı yazıda Mustafa Kemal Paşa'nın “*meteorik yükselme*” yaptığına vurgu vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın, henüz 41 yaşında olmasına rağmen üst düzey birçok kişinin imrenebileceği bir askeri başarı elde ettiği, Jön Türk isyanı sırasında düşük rütbeli bir asker olduğu ifade edilerek askeri faaliyetlerinden ve kariyerinden ayrıntılı olarak bahsedilmekte idi (Clayton, 1922, s. 5).

Scotland Angus'ta yayımlanan *Dundee Courier* adlı gazetenin 4 Ekim 1922 tarihli nüshasında yer alan ve “*Kemal Pasha*” başlığını taşıyan yazıda ise Mustafa Kemal'den Türklerin askeri lideri olarak bahsedilmekte idi. Yazıda Türk liderin kariyerinin “*sıkıntılı zamanlarda gösterdiği karakter ve liyakat gücüyle bugünkü konumuna ulaştığına*” dikkat çekilmişti. Yazının devamında “*sadece bu şekilde soylu olmayan yoksul bir doğum böyle bir seviyeye yükselebilirdi*” ifadeleri yer almakta idi (Kemal Pasha, 1922, s. 4). Keza İngiltere'nin

Hampshire şehrinde yayımlanan *Hampshire Telegraph* adlı gazetenin 6 Ekim 1922 tarihli nüshasında “*Kemal Pasha*” başlığıyla yayımlanan haberde de Türk ordusu komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yoksul bir aileden geldiğine vurgu yapılarak azimle bugünkü konumuna gelmiş bir asker olduğuna dikkat çekilmişti (Kemal Pasha, 1922, s.13).

Mustafa Kemal'in İngiltere'deki prestiji o kadar artmıştı ki İngiltere'nin giyim reklamlarına dahi konu olmaya başladı. Örneğin İngiltere'nin Northamptonshire şehrinde yayımlanan *Peterborough Standard* gazetesinin 6 Ekim 1922 tarihli nüshasında verilen bir reklam afişi yeni ürettiği paltoyu tanıtırken Mustafa Kemal Paşa'ya atıfta bulunmuştu. İlanda şu ifadeler yer almakta idi; “*Yeni pardösü. Sağlığınız her zaman öncelikli düşünceniz olmalıdır, çünkü uygun sıcaklık olmadan vücut başka komplikasyonlara yol açan titremelere maruz kalır. Tıpkı Mustafa Kemal'in Yunanlıları baskı altına aldığı gibi kışın sıkı bir pardösü de sizi sıcak tutacaktır. Muhteşem kumaş çeşitlerini arayın ve inceleyin ve pardösü fiyatlarınız için tercih ettiğinizi seçin*” (Mustapha, 1922, s. 6).

Sonuç

Britanya İmparatorluğu XX. yüzyıl başlarında Yakın Doğu'daki prestijini koruma ve artırma kaygısı içerisinde kararlar verdi. Çünkü Doğu'daki İngiliz egemenliğinin sürdürülmesi için prestij önemli faktörlerinden birisi olarak değerlendirilmekteydi. Prestijin korunması I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İngiliz politikasının tek belirleyicisi değildi. Ancak İngiltere'nin politikasını şekillendirmeye yardımcı oldu. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, bir süper güç olarak Yakın Doğu'yu şekillendirirken “*Yunanistan'ı kucaklayan*” bir yaklaşım benimsedi. Amaç Yunanistan'ı İngilizlerin Yakın Doğu'daki amaçları için etkili bir şekilde kullanmaktı. Esasen Britanya için bu politika başlangıçtan itibaren bazı dezavantajlar içeriyordu. Zira Yakın Doğu'yu şekillendirirken İtalya ve Fransa'nın da memnun edilmesi şarttı. Ancak anılan coğrafya üzerinde bir dizi kriz vardı. Bu krizlerin çözümünde müttefiklerin zaman zaman yalnız hareket etmesi ve aralarındaki uyumu kaybetmeleri İngiltere'yi zor duruma sokuyor hatta prestij kaybına neden oluyordu. Bu anlamda Milli Mücadele döneminde İngiltere'nin prestij kaybına şüphesiz en önemli örnekler Sakarya Savaşı'nın ve Büyük Taarruz'un Türk ordusu tarafından kazanılmasıydı. Bu süreçte Türk Misak-ı Millisi, Yunan Megali İdeasına üstün geldi. Böylece İngiltere'nin Yunanistan'ı destekleyen politikası çöktü ve İngiltere müttefikleri nezdinde ve sömürgelerinde önemli bir prestij kaybına uğradı.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin ardından yaşanan Çanakkale olayı, İngiliz prestijini sarstığı gibi Türk-İngiliz ilişkilerinin kırılma noktasını da ortaya koydu. Zira İngilizler, Çanakkale ve Gelibolu girişiminde olduğu gibi Büyük Taarruz ve sonrasında yaşanan Çanakkale olayı sırasında da Türkiye'yi küçümseyen bir tavır içerisindeydi. İngilizler bütün stratejilerini ve diplomalarını prestijlerini korumak için yürütürken kendilerini Avrupa üstünlüğü ve Doğu'nun zayıflığı fikrinden alamıyorlardı. Bu eğilim ironik olarak İngiltere'nin prestij kaybetmesine de neden oldu. İngiltere, Türk zaferinin ardından Pan-İslamist bir ayaklanma korkusu yaşamaya başladı.

Türk zaferinin ardından İngiliz kamuoyu Churchill ve Lloyd George'u Türk karşıtı tutumları nedeniyle “*sorumsuz*” olarak görmeye başladı. Çanakkale olayında Lloyd George'un güttüğü politika İngiliz kamuoyunda ciddi eleştiriler aldı ve İngiltere'nin dominyonlarının bağlılığının sorgulanmasına sebep oldu. Büyük Taarruz, İngiliz sömürgesi altında yaşayan toplumlara da örnek teşkil eden bir utku oldu. Sömürge altında yaşayan Müslümanlar bu zaferi “*İslam'ın Hristiyanlığa, Doğu'nun Batı'ya, Asya'nın Avrupa'ya ve Kemalist Türkiye'nin Emperyalist İngiltere'ye karşı kazanmış olduğu en yüce utku*” olarak değerlendirdi. Büyük Zafer bu toplumların sömürgeci yönetimlerden kurtuluş umutlarını canlandırdı.

Büyük Taarruz'un kazanılması şüphesiz sadece askeri bir zafer değildi. Bu zafer aynı zamanda Müslüman dünyasının bir parçası olan Türkiye'nin uluslaşma sürecinde attığı önemli adımlardan biriydi. İngiltere prestijini korumaya yönelik politikalar takip ederken Türk yönetimini küçümseme, Yakın Doğu'yu şekillendirirken zaman zaman bireysel hareket etme,

sahadaki parametreleri ölçmek yerine kazanımlara odaklanma gibi hatalar yaptı. Bu hatalar İngiltere'nin Orta Doğu'daki askeri güç olarak itibarını önemli ölçüde azaltan bir yenilgiye katkıda bulundu.

Kaynakça

- Aeroplanes for Kemalists, (1922, 19 October). *Evening Telegraph*, 14.222, 1.
- Allies meet Turks, (1922, 4 October). *The Western Daily Press*, 129(20.066), 10.
- Atnur, İ. E. (2017). Henry Morgenthau ve onun Türk zaferi hakkındaki görüş ve endişeleri. T. F. Ertan ve K. Unat (Yay.Haz.), *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu*, içinde (ss 353-362), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını.
- Aybars, E. (1990). Milli Mücadele'de İngiliz basını II-1920-1923 Sevr'den Lozan'a. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(19), 45-74.
- BOA, A.DVNSNMH.d., 10/455, 29 Zilhicce 1241.
- BOA, DH.EUM.SSM, 42/44, 001, 25 Mayıs 1336.
- BOA, HR.SFR.4, 975/0001, 001, 8 Ağustos 1920.
- BOA, HR.SFR.4, 974/111, 001, 6 Temmuz 1922.
- BOA, HR.SFR.4, 974/133, 001, 31 Temmuz 1922.
- BOA, HR.SFR.4, 975/16, 001, 3 Eylül 1922.
- BOA, HR. SFR3, 10/76, 001, 9 Muharrem 1261.
- Boyar, E. (2014). Türk-İngiliz ilişkilerinde prestij faktörü (1923-1938), *Belleten*, LXXVIII (283), 1157-1194.
- British troops hemmed in at Chanak, (1922, 30 September). *Daily News (London)*, No:23880, p. 10.
- Cabinet and the crisis, (1922, 30 September). *The Westminster Gazette*, 9.119, 1
- Çağlayan, K. T. (2017). Çanak(Kale) krizi'nde İngiltere'nin askeri durumu. *Turkish Studies (Literature and History of Turkish or Turkic)*, 12(9), 19-34.
- Cengizer, A. (2015). Valentine Chirol'e gecikmiş bir cevap: İngiltere'nin propaganda savaşları, Çanakkale, Fitzmaurice ve diğerleri. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 13 (18), 195-218.
- Clayton, J. (1922, 3 October). The amazing career of Kemal Pasha. *The Western Morning News*, 19.519, 5.
- Çufalı, M. (1999). Çanakkale krizi ve Lloyd George'un iktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(45), Kasım, 801-820.
- Dockter, W. (2017). A great Turkish policy': Winston Churchill, the Ottoman Empire and the origins of the Dardanelles campaign. *The Journal Of the Historical Association History*, 102 (349), January, 68-91.
- France's envoy to the Turks, (1922, 3 October). *Aberdeen Press and Journal*, 21.144, 4.
- Fraser, L. (1922, 1 October). No need to fight. *Sunday Mirror*, 394, 3.
- French, D. (1987). The Dardanelles, Mecca and Kut: prestige as a factor in British Eastern strategy, 1914-1916. *War&Society*, 5(1), 45-61.
- Fromkin, D. (2016). *Barışa son veren barış modern Ortadoğu nasıl yaratıldı?* 6. Basım, İstanbul: Epsilon Yayınları.

- Gardner, N. (2015). British prestige and the Mesopotamia campaign, 1914-1916. *The Historian*, 77(2), 269-289.
- Gen. Harrington astonishes the Turks, (1922, 12 October). *The Halifax Daily Courier*, 11981, 6.
- General Harington's worn, (1922, 26 October). *The Londonderry Sentinel*, No: Yok, 2.
- High British prestige, (1922, 7 October). *Hampshire Advertiser*, C (6832), 7.
- High British prestige, (1922, 14 October). *Spalding Guardian*, 2184, 5.
- Indian and Angora. Khilafat Committee in generous mood, (1922, 20 October). *Civil and Military Gazette*, XLV(New Series 18240), 4.
- Kemal Pasha, (1922, 4 October). *The Courier*, 21.636, 4.
- Kemal Pasha, (1922, 6 October). *The Hampshire Telegraph*, 3847, 13.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mustapha, (1922, 6 October). *The Peterborough & Hunts Standard*, L (2615), 6.
- Near war's flame, (1922, 23 October). *The Freeman's Journal*, CLV, 5.
- Neville, P. E. J. (1998). *The diplomacy of Sir Nevile Henderson 1937-9* (Yayımlanmamış doktora tezi), The Open University Faculty of Arts.
- Our London letter. Government trading-the plot thickens-"tons of money", (1922, 7 October). *The Sheffield Independent*, 21.228, 4.
- Our prestige. (1922, 3 October). *The Daily Mail*, 11.547, 4.
- Poole, S. L. (1959). *Lord Stratford'un Türkiye hatıraları*. Çev. Can Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Public notices Turk tactics, (1922, 2 October). *Belfast News-Letters*, 33.488, 4.
- Russia behind the Turks, (1922, 7 October). *The Staffordshire Sentinel*, 18.097, 2.
- Saved Europe from war, (1922, 12 October). *Sheffield Daily Telegraph*, 20.979, 7.
- Slocombe, G. (1922, 12 October). The oil behind the war scare. secret history of the Anglo-Turk crisis-I. *Daily Herald*, 2.092 (New Series 1.099), 4.
- Slocombe, G. (1922, 13 October) The oil behind the war scare secret history of the Anglo-Turk crisis-II, The War in The Near East. *Daily Herald*, 2.093 (New Series 1.100), 1922, 4.
- Şahin, G. (2017). *İngiliz seyahatnamelerinde Osmanlı toplumu ve Türk imajı*. İstanbul: Gökkuşbuca Yayını.
- Şimşir, B (1992). *Atatürk ile yazışmalar 1920-1923*. Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Şimşir, B. (2015). *Doğunun kahramanı Atatürk*. 2. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi Yayını.
- Şimşir, B. (2017). *İlk dönem Türk diplomasisi üzerine incelemeler (1878-1946)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Sonyel, S. R. (2008). *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*. 3, Ankara: TTK Yayını.
- Sürmeli, S. (2015). General Charles Harington'un 1920-1923 dönemi Türkiye raporu ve döneme dair raporla ilgili değerlendirmeler. *Atatürk Dergisi*, 5(4), s. 25-86.
- The end of a sham. (1921, 12 November) *The New Statesman*, XWIII(448), 157-159.
- The Franco-Turkish agreement. (1921, 5 November). *The New Statesman*, XWIII (447), 121-122.

- The Near East, (1922, 19 October). *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 23.496, 6.
- The Near East war danger, (1922, 21 October). *Ballymena Weekly Telegraph*, No: Yok, 5.
- The Turks sign, (1922, 12 October). *Edinburg Evening News*, 15456, 4.
- Turkey and England, (1922, 5 October). *The North Wales Weekly News*, 1855, 4.
- Türkmen, Z. (2010). Büyük taarruz harekâtı. G. Şahin (Ed.), *Atatürk ve Büyük Taarruz kahramanlarına armağan*, içinde (ss.79-148), Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, Y. (2009). *Ahmet Ferit Tek*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayını.
- Who bungled, (1922, 19 September). Early Beatty Going to France. *Pall Mall Gazette*, 17.878, 1-2.
- Withdraw the troops from Chanak, (1922, 21 September). *Daily Herald*, 2.074 (New Series 1.081), 1.

Ekler

Ek 1. 20 Ekim 1921 Ankara İtilâfnamesinin İngiltere'ye Hindistan ve Orta Doğu'da Ciddi Bir İtibar Kaybettirdiğine Dair Değerlendirmelerin İlk Sayfası

The end of a sham. (1921, 12 November) *The New Statesman*, XVIII(448), 157-159.

